

Тема 8 Виникнення філософії науки та особливості її розвитку у XIX-XX ст.

1. Виникнення філософії науки та особливості її розвитку у XIX ст.
2. Філософія науки XX ст.: неопозитивізм, постпозитивізм, антипозитивістські концепції у філософії науки XX ст.
3. Неораціоналізм. Концепція «нового раціоналізму» і «нового образу» *Г.Башляра*.
4. Структуралізм і постструктуралізм.

Неопозитивісти

- *Протиставляли філософію і науку*
- *Єдино достовірним є лише спеціально-наукове знання*
- *Традиційні філософські питання оголошувалися ними безглуздою метафізикою на тій підставі, що вони формулюються за допомогою понять, які є псевдопоняттями, бо визначення останніх не піддаються емпіричній перевірці (як, наприклад, «абсолют», «субстанція»)*
- *Бачили завдання філософії в діяльності з аналізу мовних форм знання*

Напрямки позитивістської філософії

- *логічний атомізм*
- *логічний позитивізм*
- *Операціоналізм*
- *прагматизм*

- **Мета філософії - логічне прояснення думок; філософія не теорія, а діяльність і результат її - **НЕ** певні «філософські пропозиції», а лише прояснення наукових пропозицій.**
- **Традиційна філософія позбавлена сенсу, єдина функція філософії полягає в тому, щоб за допомогою логічного аналізу очистити мову науки від безглуздих псевдопропозицій.**

Суть логічного аналізу мови науки полягала у виділенні 3-х типів висловлювань:

- Логіко-математичні висловлювання (або аналітичні) не можуть бути помилковими або істинними, тому що не відображають ніякої реальності.
- Емпіричні або фактуальні висловлювання мають синтетичний характер. Ці пропозиції можуть бути істинними або помилковими, бо вони можуть бути перевірені на досвіді, під яким слід розуміти **спостереження і переживання** суб'єкта.
- Всі інші висловлювання, якщо вони не зводяться ні до тавтології, ні до деякого акту досвіду, є «метафізичними», тобто науково не осмисленими.

Логічний аналіз мови науки припускав:

- **1) зведення, редуkcію теоретичного знання до емпіричного (всі наукові знання мають емпіричний характер, за винятком математичного та логічного)**
- **2) чуттєву, емпіричну перевірку (верифікацію - від англ. *Verify* - перевірка, підтвердження) емпіричних висловлювань.**

Протокольні висловлення (пропозиції) утворюють емпіричний базис науки, для якого характерні такі особливості:

- ***а) вони гносеологічно первинні - саме з встановлення протокольних пропозицій починається процес пізнання;***
- ***б) висловлюють «чистий» чуттєвий досвід суб'єкта;***
- ***в) абсолютно достовірні, в їх істинності не можна сумніватися;***
- ***г) протокольні пропозиції нейтральні по відношенню до всього іншого знання, оскільки органи чуття у людей **не змінюються.*****

Лінгвістична філософія

- *продовжила традиції логічного позитивізму в трактуванні філософських проблем як псевдопроблем, стверджуючи, що вони виникають з причини дезорієнтуючого впливу мови на мислення.*
- *Саму ж мову вони трактували як самодостатню силу, як засіб **конструювання** світу, а не як засіб його **відображення**.*
- *філософія повинна пояснити явища людського життя, виходячи з семантики мови, оскільки люди часто не розуміють один одного через невизначеність змісту уживаних слів.*

Лінгвістична філософія стверджувала, що всі знання про світ дають наука і здоровий глузд; філософія займається не встановленням істини, а «прояснює» аналітичною діяльністю щодо розрізнення осмисленого і безглузлого, очищення мови від висловлювань, що «систематично вводять в оману».

(Дж. Райл)

ПОСТПОЗИТИВІЗМ

(засновник Карл Поппер)

Інтереси представників постпозитивізму концентруються в основному навколо наступних проблем:

- як виникає нова теорія?*
- як вона домагається визнання?*
- які критерії порівняння і вибору конкуруючих наукових теорій?*
- як розвивається система наукових знань?*

Основні ідеї К. Поппера

- **Будь-яке наукове знання носить лише гіпотетичний, гаданий характер, схильний до помилок (принцип «фаллібілізму»).**
- **На противагу прагненню логічних емпіристів сформулювати **критерії пізнавального** значення наукових тверджень на основі принципу верифікації Поппер вважав, що індуктивним методам немає місця ні в повсякденному житті, ні в науці.**
- **Він запропонував замінити цього принципу - принципом **фальсифікації** (від лат. *Falsus* - помилковий, *fasio* - роблю) - принципове заперечення будь-якого твердження, що відноситься до науки.**
- **Фальсифікація - методологічна процедура, що дозволяє встановити хибність гіпотези і теорії.**

И. Лакатос, Т. Кун, П. Фойерабенд

- **Спільною особливістю постпозитивістських концепцій є їхнє прагнення спертися на історію науки.**
- **Представники постпозитивізму головним об'єктом дослідження зробили розвиток знання.**
- **Тому вони змушені були звернутися до вивчення історії виникнення, розвитку та зміни наукових ідей і теорій.**

Розширення предметного поля філософії науки призводить до аналізу світоглядних та соціальних проблем науки

- *постає питання про співвідношення науки та інших форм раціональності, про соціальну детермінацію наукового знання, про науку як чинник суспільного розвитку і т. п.*
- *особливої актуальності набувають проблеми, пов'язані з процесами гуманітаризації і гуманізації науки.*
- *реабілітація метафізики проявляється в поширенні філософсько-методологічного аналізу на сферу соціогуманітарних наук, а також ненаукових, донаукових, позанаукових та інших типів пізнавальної діяльності та, в свою чергу, в проникненні в філософію науки результатів і методів соціогуманітарного знання (соціології, психології, лінгвістики, соціальної антропології, культурології).*

Антипозитивістські концепції в філософії науки ХХ ст. неораціоналізм

У його рамках можна розрізнити:

- 1) **методологічно** орієнтований неораціоналізм (Г. Башляр, Ф. Гонсет, Е. Мейєрсон)
- 2) **онтологічно** орієнтований неораціоналізм (А. Уайтхед).

Концепція «нового раціоналізму» і «нового образу» науки Г. Башляр

- розробляє концепцію **«інтегрального раціоналізму»**, який відображає «новий дух науки» - **неевклідової геометрії, неньютонівської фізики, хімії не** "по Лавузьє».
- Стверджуючи, що гегелівська і марксистська діалектика «наївна», «застаріла», «переднаукова», він вважав за необхідне ретельно дослідити проблему діалектики природничо-наукового пізнання.

Основні ідеї

- повинна бути повністю переосмислена традиційна проблема так званого **наочного уявлення**;
- в неklasичній науці відбуваються істотні зміни: змінюється образ науки, стандарти та ідеали науковості;
- на зміну впевненості в остаточності наукових істин приходить розуміння їх **умовності і відносності**;
- натомість характерного для класичної науки дисциплінарного побудови знання все більшу роль відіграє **міждисциплінарність**;
- особлива роль належить «полемічному розуму», тобто **критиці** усталених думок і концепцій;
- філософія «оновленого раціоналізму» передбачає аналіз **культурно-історичної обумовленості науки**.

Структуралізм і постструктуралізм

(Клод Леві-Стросс, Жак Деріда, Мішель Фуко, Жан Лакан, Ролан Барт)

- **Структуралізм - загальна назва ряду напрямків переважно в соціогуманітарному пізнанні ХХ ст., пов'язаних з виявленням структури досліджуваних систем і розробкою структурних методів дослідження.**
- **Виникає структуралізм як метод дослідження в лінгвістиці, літературознавстві, психології, теорії етнографії при переході цих наук від переважно описово-емпіричних до абстрактно-теоретичних досліджень.**

Особливості структуралізму

- **Характерну рису структуралізму становить прагнення за свідомим маніпулюванням знаками, словами, символами виявити неусвідомлювані глибинні структури, приховані механізми знакових систем які опосередковують ставлення людської свідомості і світу.**
- **Ці неусвідомлювані структури не ірраціональні імпульси емпірично-біологічного характеру (З. Фрейд), вони логічні і раціональні і є не що інше, як прихований, несвідомий механізм знакових систем («символічна функція»).**
- **Структурний метод, у свою чергу, дозволяє переходити від поверхневих, усвідомлюваних зв'язків до прихованих, неусвідомлюваних закономірностей.**

- **Аналіз пізнавальних практик структуралізму дозволяє обчислити основні категоріальні елементи його побудови: *структура, мова, несвідоме*.**
- **При цьому структури мови трактуються як приклад *об'єктивних структур*, не залежних від свідомості і переживань мовця, від специфіки конкретних мовних актів.**
- **Несвідоме розглядається як необхідна умова пізнання: воно є те, що виходить за межі свідомості, але має доступ до свідомості.**
- **Наслідком такої методологічної установки на об'єктивність є те, що людина, суб'єкт або взагалі виноситься *за рамки розгляду* в структуралізмі, або трактується як щось залежне, похідне від функціонування об'єктивних структур. Ця структуралістична теза про *«смерть людини»*, викликає різку критику.**

Філософська специфіка структуралізму:

- *структуралізм містить критику опорних абстракцій раціоналістичної суб'єктивістики (наприклад, суб'єкта, самосвідомості, судження);*
- *структуралізм розвиває раціоналістичні ідеї в новій пізнавальній та світоглядній ситуації;*
- *Розвитком своїх позицій і підходів структуралізм вплинув на пошуки об'єктивності та вивчення мови в феноменології, істотно визначив стан сучасної герменевтики.*

Постструктуралізм

- **Знання позбавляється ореолу об'єктивності, трактується як осередок соціальних і політичних сил, як втілення стратегій **влади, примусів і спонукань.****
- **Акцент в дослідженнях постструктуралістів зміщується з аналізу об'єктивних нейтральних структур до аналізу всього того, що лежить поза структурою, що відноситься до її «**вивороті**».**

- Одним з найбільш яскравих представників постструктуралізму вважається французький філософ Жак Дерріда. Його робота «Грамматологія» (1967) стала програмною.
- Дерріда вважає умовою подолання метафізики такий спосіб філософської роботи, як **деконструкція**. Суть його - у виявленні в текстах опорних понять і шару метафор, що вказують на самототожність тексту, на сліди його перегуків з іншими текстами.
- Головне завдання деконструкції (операцій «розбирання» і «збирання») - показати в будь-якого роду текстах значущість елементів позасистемних, **маргінальних**, «роздратувати і виманити назовні конфліктуючі сили означення».

- **Особливого значення при цьому набуває *контекст* - система розмикається і «входить в контекст». Оскільки контекст може безмежно розширюватися, остільки залежне від контексту значення виявляється абсолютно невизначеним.**
- **Під тиском контексту в тексті розмиваються *межі* «зовнішнього і внутрішнього».**
- **Постструктуралізм висуває тезу про *«включеність» бажань суб'єкта в процес означення.***

Постструктуралізм загострює питання про шляхи та долю філософії

- Філософія усвідомлюється як **конструктивна сила**, що безпосередньо бере участь у формуванні нових **культурних об'єктів**, нових відносин між різними областями духовної та практичної діяльності.
- Її нова роль не може бути зрозуміла до кінця, поки не **пережитий** до кінця цей досвід.
- Невирішеним, але вкрай істотним для її долі залишається питання: чи можемо ми оскаржити, проблематизувати розум інакше як в формах самого розуму?

Філософія процесу А.Н. Уайтхеда

- **Діалектична систематизація філософської традиції є в той же час вираженням логіки розвитку самої науки, яка слідом за фізикою поступово зазнає ломки основних понять, що мають на увазі значну зміну основних координат світорозуміння.**
- **Люди науки повинні зв'язати прагматичні ефективні ідеї у вузьких областях дослідження в єдину картину дійсності, картину, яка включала б також і систему людських цінностей.**

- **Філософія і наука невіддільні.** «Одна
- **допомагає іншій. Завдання філософії - робота над узгодженням ідей, що з'єднуються слідом за конкретними фактами реального світу ...**
- **Наука і філософія взаємно критикують один одного, поставляючи одна іншій матеріал для уяви. Філософська система повинна вміти розтлумачити конкретні факти, від яких абстрагуються науки.**
- **А науки потім знаходять власні принципи в конкретних фактах, які подаються філософською системою. Історія думки є тому історією невдач і успіхів цього спільного підприємства »**
- **«Процес і реальність»**

- **«Принцип процесу», встановлює, що дійсність є становленням, будь-яка **об'єктивність** є можливістю для становлення.**
- **Не тільки життя людства, на думку Уайтхеда, але і вся історія Всесвіту є процес.**

Науку цікавить

- *сукупність зв'язків, які народжуються з їх відносин інтенціональності з усім Всесвітом.*
- *У філософії Уайтхеда ми маємо справу з відродженням діалектичної традиції в історії думки.*

Феноменологія (Едмунд Гуссерль)

- Одна з центральних проблем - криза сучасного європейського світу і криза науки.
- Виняткова **влада науки** залишала в тіні найважливішу обставину, яка є вирішальною для «справжньої, **аутентичної людини**»: односторонні «фактичні науки» створюють тільки **фактичну людину**.
- Ці науки нічого не можуть нам сказати, бо вони принципово залишають осторонь ті проблеми, які мають життєве значення для сучасної людини - питання про сенс або безглуздість людського існування.
- Віра в універсальну філософію втратила своє значення. Була зруйнована «**віра в абсолютний розум**», з якого світ отримує свій сенс, віра в сенс історії.
- У підсумку філософія втрачає настільки істотний для неї **особистісний вимір**.

- **Найважливіше завдання філософії - звернення до вихідних смислових проблем культури, наділення їх конкретним смисловим звучанням.**
- **Не наука і наукове пізнання самі по собі, але сенс науки для людини і людського суспільства - така основна задача феноменологічного аналізу.**
- **Криза європейської науки** Гуссерль пов'язує з забуттям життєвого світу як смислового фундаменту науки: в світі науки вчений проходить повз свою суб'єктивність, смислову кореляцію між предметами і звертає увагу тільки на зв'язки між предметами.

- **Завдання феноменології, - *розкриття змісту предмета, затемненого* суперечливою думкою, словами та оцінками. Це і буде основою раціоналізму нового типу.**
- **Зусилля феноменології щодо порятунку наукових аспектів в самій науці складаються з відкриття і детального вивчення життєвого світу як *сміслоутворюючої* підстави наук і їх внутрішнього прагнення до розуму.**
- **Життєвий світ є не що інше, як світ простої думки, до якої за традицією стали ставитися так презирливо.**
- **«Життєвий світ» є основою будь-якого об'єктивного пізнання. Він взагалі є «предданими», він є «горизонт», передумова будь-якої дійсної і можливої практики.**

- **Один з основних принципів феноменології - сенс (значення) не може бути переданий іншим або прийнятий від інших в «готовому вигляді», як матеріальний предмет: предмети, знаки, символи - лише засоби трансляції сенсу, який конститується (і інтерпретується) суб'єктивністю.**
- **Розуміння Іншого як «учутнення» (вживання в чуття) можливе тільки на основі аналогії з тимчасовим потоком свого власного досвіду. Інший конститується при цьому не тільки як природно-тілесно-психічний феномен, але як суб'єктивність, що конструює свій власний смисловий світ, і як трансцендентальна суб'єктивність, що конструює, в свою чергу, суб'єктивність Інших...**
- **Світ, який ми виявляємо в свідомості, є**
- **інтерсуб'єктивний світ (світ для кожного), тобто перетин і переплетення об'єктивованих (втілених в об'єкт) смислів.**

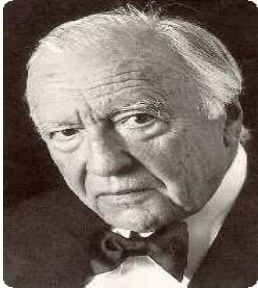

Герменевтика

- Засновником герменевтики Нового часу вважають німецького філософа і
- теолога Фрідріха Шлейермахера (1768-1834), який заклав основи герменевтики як загальної теорії інтерпретації, який розглядав герменевтику як метод всіх наук про дух (гуманітарних наук), доводячи, що за допомогою психологічного **«ВЖИВАННЯ»** можна проникнути у внутрішній світ авторів стародавніх текстів, будь-яких історичних діячів і на цій основі реконструювати історичні події, зрозуміти їх більш глибоко, ніж їх усвідомлювали самі учасники цих подій.

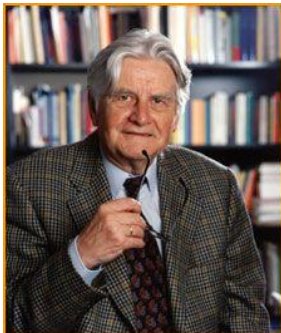
Наприкінці ХІХ ст.

- Філософська герменевтика розроблялася німецьким філософом Вільгельмом Дільтеєм (1833-1911), який особливу увагу приділяв дослідженню сутності **процесу розуміння**. Останній він розглядав як
- «**Переживання**» в сенсі схоплювання прихованих смислів людського існування на його історично переломних етапах.
- «Природу пояснюємо, а дух розуміємо».

Найбільш відомі представники герменевтики -

- Ханс Георг Гадамер
(1900-2002),
- Поль Рікер (р. 1913-2005),
- Жак Лакан (1901-1981),
- Карл Отто Апфель (р. 1922-2017) і ін.

Основні ідеї Герменевтики

- Основу процесу пізнання завжди становить «попереднє розуміння», задане традицією, в рамках якої, на думку Гадамара, тільки і можна жити і мислити.
- Дослідник завжди підходить до досліджуваного предмета, тексту з точки зору культурної традиції яка заздалегідь задана традицією, «забобонами».

Nihil est sine rationem.

- Нічого немає безпідставного. Таким є коротке формулювання Лейбніца 1671 року. У 1714 році Лейбніц дає формулювання, яке назве *principium nobilissimum*: «*principium reddendae rationis sufficientis*». В інтерпретації М. Хайдеггера це означає: «положення про достатню підставу висуває вимогу щодо **доставки** (в знання - Е.А.)»
- Будучи переведений до законів логіки, принцип достатньої підстави живе в суспільстві у вигляді чогось непомітно звичного.

Гадамер

- відхиляє традиційно негативне ставлення до забобону як до чогось, чого потрібно уникати, чого необхідно соромитися.
- Забобони необхідно не відкинути, а усвідомити, врахувати і позбутися тільки негативних забобонів.

Ідея «перед-розуміння»

- висловлює у своєрідній формі переконання в соціокультурній детермінації будь-якого пізнання.
- Людина, щоб зрозуміти те чи інше явище дійсного світу історії або витлумачити історичний документ («текст») повинна володіти певного роду «історичним розумінням», «перед-розумінням».

Дослідник

- повинен зрозуміти історичну ситуацію, в якій живе і діє, повинен усвідомити наявні в ньому самому стереотипи, «забобони», повинен прагнути зрозуміти історичні обставини, в яких розгорталися події минулого, тобто «вжитися» в «текст», «відчувати» його і лише на цій основі тлумачити, інтерпретувати, оцінювати історичні факти, події і процеси.
- справжнє розуміння є не тільки **репродуктивним**, але завжди **продуктивним** ставленням

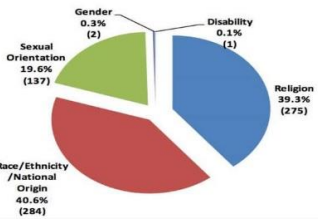
Так зване герменевтичне коло

- центральний методологічний принцип герменевтики: для розуміння цілого необхідно зрозуміти його окремі частини, але для розуміння окремих частин вже необхідно мати уявлення про сенс цілого.

Статистика

Figure 1. Hate Crime Incidents by Bias Type (UCR)

В конце XIX в., философская герменевтика разрабатывалась немецким философом *Вильгельмом Дильтеем* (1833-1911), который особое внимание уделял исследованию сущности процесса понимания. Последний он рассматривал как «переживание» в смысле схватывания скрытых смыслов человеческого существования на его исторически переломных этапах.

«Природу объясняем, а дух понимаем».

У філософії науки

- Герменевтичне коло розробляється як взаємозумовленість теорії і факту:
- ***факти, на яких будується теорія, завжди концептуально навантажені, їх відбір та інтерпретації обумовлені тією самою теорією, яку вони повинні обґрунтувати.***

Філософська герменевтика

- виступила з вимогою пізнання істини без методу: ***між істиною і методом немає згоди.***
- За Гадамером, суб'єктивна діяльність повинна тепер розумітися не як метод пізнання істини, а як її герменевтична намітки, передбачення.

Методологія психоаналітичної практики

- має як ознаки природознавчо орієнтованої науковості (раціоналізація предмета дослідження з використанням каузальних способів пізнання, методів спостереження, опису, моделювання тощо), так і гуманітарні ознаки (суб'єкт-суб'єктне пізнавальне відношення, інтенціональний характер дослідження, визнання психічних фактів об'єктами дослідження, **виділення кількох видів істини**: історичної, наративної, сценічної).

Психотерапевтична взаємодія

- є дискурсивною практикою.
- Свідому комунікацію в психоаналітичній герменевтичній ситуації доповнює несвідома, що зумовлює корегування герменевтичної методології застосуванням «внутрішньої лінгвістики» та врахуванням і мовлення, і дій у психоаналітичному дискурсі.

В психоаналізі

- використовується **герменевтична логіка** (з моделлю «герменевтичного кола», у межах якого відбувається **конструювання смислу**), а формою взаємодії між «психоаналітичним текстом» та інтерпретатором є **розуміння**.
- Особливість психоаналітичного тлумачення містить **і пояснення, і інтерпретацію** та залежить від інтерпретаційних парадигм.

Несвідоме

- має власну логіку, для позначення якої вводиться поняття й термін «психологіка» (логіка психічного).
- Герменевтичною метою психоаналізу є відновлення **«герми»** як внутрішньої смислової цілісності психіки;
- У разі негативного результату психоаналізу може відбутись подальше порушення «герми», а психоаналітик постане в ролі «гермокопіда».

Об'єктом психоаналітичної герменевтики

- є «психоаналітичний текст» зі своєю семіотичною специфікою: сполученням вербальних і невербальних знаків як символічних представників психічних процесів.
- Виокремлюють поняття «психоаналітичного метатексту» (інтерпретативного тексту) та «психоаналітичного гіпертексту» (тексту, що передає динаміку психоаналітичного процесу).

Особливість психоаналітичної символізації

- пов'язана з витісненням об'єктів, а психоаналітична **інтерпретація**, використовуючи несвідоме, виконує аналітичні функції **де-конденсації** та **ре-контекстуалізації**; цей механізм десимволізації сприяє відновленню в мовленнєвих актах оповідної ідентичності пацієнта.

**Наиболее известные
представители герменевтики –**

Ханс Георг Гадамер

(1900-2002),

***Поль Рикёр* (р. 1913-2005),**

***Жак Лакан* (1901-1981),**

***Карл Отто Аппель* (р. 1922-2017)**

и др.